

ERVARINGEN IN VORMINGSINSTITUTEN

ZE HOUDEN NOOIT REKENING MET ONS.

ZE ZEGGEN: NAAR SCHOOL!

Tineke Krol

Voor de leerling die het l.b.o. verlaat, blijven weinig onderwijsmogelijkheden over. Het l.b.o. is eindonderwijs. Slecht toegerust stappen 15-jarigen de fabrieken, magazijnen en winkels in. Ze zijn nu groot. Ze werken en verdienen geld. Dit is pas echt, de school is goddank verleden tijd. Een aantal jongeren sluit een leercontract af met hun werkgevers. Een dergelijk contract verplicht de werkgevers hun leerling-arbeider één dag per week technische scholing te laten volgen op b.v. een streekschool en een veelzijdige praktijkervaring op te laten doen in het bedrijf. De leerling verplicht zich dan twee jaar bij zijn baas te blijven en kan slechts hopen dat het werkklimaat hem bevalt en hij inderdaad zo'n veelzijdige praktijkervaring opdoet dat deze in combinatie met het technische deel hem tot een vakman maakt.

Aan algemene vorming wordt binnen dit zogeheten leerlingstelsel zo goed als geen aandacht besteed.

Kunnen de jongens dus nog eventueel terecht in een soort vervolg vakopleiding binnen een van de 32 leerlingstelsels (ontstaan uit verschillende bedrijfstakken), voor de meisjes ontbreekt ook die mogelijkheid vrijwel geheel. Voor het winkelpersoneel (40.000 meisjes van 15 en 16 jaar) is een leerlingstelsel in de maak.

Wie niet terecht kan in een leerlingstelsel kan, als hij of zij niet op een wachtlijst komt, geplaatst worden op een zgn. vormingsinstituut.

Over de ervaring van een aantal studenten uit de afdeling taalbeheersing van het instituut voor Neerlandistiek met een aantal vormingsinstituten in Amsterdam gaat dit artikel.

Alvorens over te gaan tot een praktijkverslag is het goed te vermelden waarom studenten Nederlands zich gingen bezig houden met het onderwijs aan werkende jongeren. Zij menen dat een belangrijke taak van opvoeding en onderwijs is, leerlingen leren te beslissen over eigen leef- en werksituatie. Besluiten en handelingen die daaruit voortvloeien zijn gebaseerd op informatie. Hieruit volgt dat leerlingen in staat moeten zijn elkaar te informeren, vervolgens moeten zij informatie van anderen opsporen (verwerken), en tenslotte moeten zij die informatie kunnen beoordelen (verwerken). De a.s. leraar moedertaal zou zich daarom moeten bezighouden met problemen rond productie, begrijpelijkheid en kwaliteit van gesproken en geschreven informatie.

Vormingsleiders die het bovenstaande onderschrijven, menen dat zij wat deze doelstelling betreft onvoldoende zijn toegerust. Zij klagen over gebrek aan interesse, gebrekkige taalvaardigheid bij de werkende jongere en over het vrijwel ontbreken van lesmateriaal voor deze scholieren. Misschien waren de problemen van technische aard, zo werd vermoed, en zou succesvol lesgeven mogelijk zijn als de tekst van b.v. een c.a.o. zó werd herschreven, dat deze voor de werkende jongere begrijpelijk was. Ik betwijfelde sterk of het probleem wel zo 'technisch' was en stelde voor om met een groepje

studenten een dag in de week een aantal groepen op verschillende centra te volgen. Daarnaast zouden we ons verdiepen in literatuur over structuur en achtergronden van het onderwijs aan w.j. en literatuur lezen over taalcompensatieprogramma's en over de achtergronden van emancipatorisch onderwijs.¹

Verslag van een ochtend in de praktijk

'In het vormingsinstituut vinden de meisjes een milieu, dat door een eigen sfeer wordt gekenmerkt, vandaar het belang van gebouw en inrichting.'

(Uit: Richtlijnen voor het samenstellen van een programma, uitg. door het Nat. Centrum Vorming Bedrijfsjeugd.)

Maandagmorgen half negen. Een nauwe straat met enkele autowrakken. Vrij veel huisdeuren staan open.

De deur van de school is dicht. De ramen aan de straatkant zijn gedeeltelijk afgeschut met hardboard. Hoge lange gangen. Een vloer van graniet. Een brede stenen trap. Het is er koud. Op de eerste verdieping staan sommige deuren van klaslokalen open. Stoelen staan omgekeerd op bij elkaar geschoven tafels. De vloer is nog nat en stinkt naar soda. In enkele lokalen, visnet aan het plafond, brandt een zwarte kachel. Meisjes zitten eromheen, de benen op kistjes, asbakken op schoot.

De groepsleidster komt binnen. De meisjes gaan om de tafel zitten. De leidster probeert ze te overreden een activiteit uit te kiezen voor de vier middagen van de volgende maand. Mogelijkheden: sport, bakken, wandkleden maken, fotografie, maatschappijverkenning en creatief spel. Waarom geen souldance, juf? Fotograferen is wel leuk, maar er kunnen er maar zes meedoen, en dan vallen wij af. Sport gaat wel, want als het zwemmen is, kan je lekker wegblijven: als het moet ben je elke week ongesteld. Maatschappijverkenning, nou, naar het tropenmuseum? Dat betekent dus de school uit.

Wanneer de leidster vertelt dat op het tropenmuseum een bezoek volgt aan een derde-wereldwinkel, en wanneer ze boven het gelach en gepraat uit het verschil tussen riet- en bietsuiker aangeeft, zakt de toch al lauwe belangstelling volledig weg. Het kiezen verloopt rommelig. Sommigen weigeren pertinent een keuze te maken. De hele groep is het erover eens: d'er is niks an.

Een diaprojector wordt opgesteld. De eigenaar van de mode-boetiek PAM PAM is niet verschenen. Voor hem in de plaats worden nu mode-dia's vertoond. De Egyptenaren vallen in de smaak. Bij prenten uit de middeleeuwen doorzien de meisjes het. Dit is geen mode, dit is geschiedenis, juf! De serie wordt uitgezeten.

Koffie! Wie haalt moorkoppen? In een kring drinken ze koffie. Naast mij zit Lenie. Ze wrijft over haar been. Heb je wat aan je been, Lenie? Ik heb spataderen, zegt ze, en nou komt er ook nog een op m'n andere been. Mens, daar moet je wat aan doen, zeg ik.

Lenie, doodsbenauwd voor mijn onverwachte aandacht, zegt: Ik moest naar het ziekenhuis voor een prik, maar ik mocht niet weg van mijn baas. Heb je het ziekenhuis opgebeld voor een andere afspraak? Lenie schudt van nee. Iemand heeft het gesprekje opgevangen en roept: Lenie weet niet eens bij wie ze werkt! Lenie haalt haar schouders op. 't Is in de Hoogstraat, zegt ze. Ik moet lakens en slopen inpakken.

Waarom mocht je niet naar het ziekenhuis? vraag ik. De baas zegt dat hij er niks mee te maken heeft, antwoordt Lenie. Hij móet het goedvinden, roept Carla, da's nou helemaal mooi, zeg.

Ik vraag of Carla even bij ons komt zitten, want als zij weet hoe je met bazen moet omgaan, kan ze dat ook best aan Lenie vertellen. Nu raakt de hele groep geïnteresseerd. Carla opent het offensief: Wat heb je gezegd toen je kwam solliciteren? Lenie haalt haar schouders op. Heb je gevraagd naar je sociale voorzieningen, naar je vakantie, naar je snipperdagen?

Lenie zegt: Hij zei dat ik woensdag kon beginnen, en dat ik van acht tot zes moest werken, en ik verdien f 65,—. Je werkt veel te lang, zegt een ander. Ja maar ik heb een kwartier voor de koffie, een half uur tussen de middag, en een kwartier thee, zegt Lenie. Nou dan klopt het wel, denken ze. (Het klopt overigens niet. De baas laat Lenie een uur te lang werken.)

Lenie, neem dit van mij aan, het is heel stom van je om er niet naar te vragen, zegt Carla. Ja, maar hoe moet dat nou met die spataderen, vraag ik. Carla roept enthousiast: Lenie, ga naar je baas en zeg: Ik moet naar het ziekenhuis, anders zit ik over twintig jaar in een rolstoel!

Stilte. Lenie kijkt benauwd. Ik zeg: Ja, dat kan jij nou wel mooi zeggen, maar Lenie durft dat niet zo best.

Een meisje staat op, loopt op Lenie toe en zegt: Meid, je zegt het maar, hoor, ik ga zo met je mee. Zeg ik tegen je baas: Het is wat moois, m'n kleine zussie niet naar het ziekenhuis laten gaan; pas op hoor, en als je het niet goedvindt, ga ik er werk van maken bij de arbeidsinspectie, dat doe ik gerust.

Er wordt wat gegrinnikt - de beeldschone Hanna ziet er niet uit als het oudere zusje van grijze muis Lenie. Ik zeg tegen Carla: Stel je even voor dat jij Lenie bent, en Lenie is haar baas. Nou moet jij vragen of je naar het ziekenhuis mag. Moet ik doen als Lenie? vraagt Carla. Gelach. Dan vraagt ze, de ogen naar de grond: Meneer, mag ik u effentjes wat vragen?

Lenie, voor het eerst heel duidelijk en luid: Wat? Ik heb met jou niks te maken, als je wat wil, ga je maar naar m'n vrouw. Carla stapt naar de snel in de scène getrokken vrouw. Mevrouw, mag ik u even spreken. Ziet u, ik moet even naar het ziekenhuis en

...

... Lenie valt in: Als je weg moet, dan moet je dat maar met m'n man bespreken, daar heb ik niks mee te maken!

Het spelletje is uit. Er valt op het werk bij Lenie immers niets te bereiken!

Ik zeg: Lenie, ik woon om de hoek. Ik kom morgen tussen de middag even langs. Jij geeft me de papieren en dan bellen we even op. Goed? Lenie schudt van nee: Ik doe het zelf wel.

Dat lijkt me erg onwaarschijnlijk, dus ik zeg: De juf kan je op je werk opbellen, dan geef je de naam van de dokter en dan komt het toch voor elkaar. Weer zegt Lenie dat ze het zelf wel in orde zal maken. Ik vraag of ze misschien niet opgebeld mag worden omdat ze niet voor vast is aangenomen en of haar moeder vindt dat ze zich koest moet houden totdat ze vast is. Lenie bevestigt dit. Aanstaaende woensdag wordt ze vast, en tot die tijd moet ze d'r mond houden, heeft haar moeder gezegd.

De groep vindt het vreselijk. Je moet daar weg, Lenie, zeggen ze. Anderen roepen: Als Lenie een andere baan wil, moet ze toch een snipperdag hebben! Ik zou zeggen, kom bij ons, hardstikke gezellig, allemaal meisjes, maar het werk is niks voor jou. Je bent veel te nerveus. Je moet de hele tijd een doos van de band pakken, zegt Tineke.

We spreken af dat Lenie zich tot woensdag koest zal houden, en maandag de papieren voor het ziekenhuis zal meenemen naar het vormingscentrum. Als ze dan geen vrij kan krijgen, kan ze altijd nog naar de arbeidsinspectie gaan (Op het Singel, zegt er een.) Je bent dom geweest, Lenie, zegt Carla.

De juf vraagt of de meisjes mee willen gaan naar het lokaal voor creatief spel. Hè nee, roept er een, we zitten nou net zo fijn te praten. We gaan tòch, en spelen vrolijk Het Verhaal van de Veldwachter.

AANLEIDINGEN TOT LEERSITUATIES

Uit dit gesprek onder de koffie valt veel te leren. Het blijkt dat enkele meisjes meer weten dan anderen over werktijd, arbeidsinspectie, solliciteren. Het blijkt ook dat zij, hoewel het niet opzettelijk aan de orde is gesteld, oordelen over elkaar hebben: je moet daar weg Lenie; bij ons is het wel gezelliger maar voor de lopende band ben je te nerveus. Ze weten dat, wil je iets bij een vervelende baas bereiken, je op z'n minst iets kunt vragen en dat zo'n vraag op een bepaalde, formele toon gesteld moet worden. Ze zijn bereid zo'n situatie-gebonden vraag- en antwoordspel te imiteren.

Ze weten dat, wil een bepaalde aktie slagen (Lenie naar het ziekenhuis), een strategie gevolgd moet worden. Op dit moment naar de inspectie rennen zou ontslag kunnen betekenen. De baas hoeft immers geen reden voor ontslag te geven, noch een termijn in acht te nemen t.o.v. werknemers die in tijdelijke dienst zijn?

Het praten over een concreet probleem van één wordt als 'fijn' ervaren. Ook komen anderen ertoe eigen ervaringen te vertellen.

HOE NU VERDER?

In het gesprek zijn onderwerpen aangestipt die aanleiding geven tot leersituaties. Hoe moeten ze worden 'ingebracht', hoe valt het duidelijk te maken dat een dergelijk gesprek niet een babbeltje is wat je nu eenmaal onder de koffie met elkaar houdt, maar de zin van het vormingswerk bepaalt? Hoe kunnen de verschillende anecdotes met elkaar verbonden worden, zodat inzicht ontstaat over de eigen groepsgebonden situatie? Het zijn maar een paar vragen van de vele. Maar het zijn vragen die waarschijnlijk binnen het l.b.o. en het vormingswerk het moeilijkst te beantwoorden zijn. Een complex van factoren maakt het voor de vormingsleiders moeilijk, vorm te geven aan antwoorden op bovengestelde vragen.

Daar is, om een aantal factoren te noemen, de door klasse en onderwijs bepaalde leerling zelf. Hij heeft op de lagere school geleerd dat geschiedenis te maken heeft met jaartallen, aardrijkskunde met kaartjes en nederlands met spellen. Dit is geen parodie van mijn kant. Het is in ernst meegedeeld. Toen ik enthousiast door hun vertaling van een engelse song, waar ze graag op dansten, zei dat ze heel knap in nederlands waren geweest om het lied zo prima te vertalen, zeiden ze: Kom nou, nederlands? Dat is geen nederlands. Weet je wat nederlands is? Dat is schrijven zonder fouten; dat is een brief

kunnen schrijven zoals op kantoor. De overgrote meerderheid van de vormingsleiders deelt noch in de groepsspecifieke ervaringen noch in hun schoolervaringen.

Praten met elkaar is pesten. Als iemand zegt dat hij praten met elkaar nog zo gek niet vindt, dan is hij op z'n hoogst aardig, maar hij geeft in ieder geval geen les. En daarvoor zit je op school. En omdat het met die jaartallen, die kaartjes en dat spellen niet zo goed ging, zijn ze maar van die les, die school afgegaan. Met het vormingsinstituut weten ze weinig te beginnen. Het is geen school in de door hen gehate betekenis. Ook is het geen clubhuis waar je vrijwillig en voor je plezier komt.

Naar aanleiding van een klasgesprek noteerde ik uitspraken die, samengevoegd tot tekst, als uitgangspunt dienden voor een volgend gesprek.

Vorige week vroeg iemand:

Tot welke leeftijd moet je naar het vormingsinstituut?

We wisten het niet precies.

Een paar van ons zouden er iets over uitzoeken.

We hebben er nog wel iets over gezegd:

Als ik moet kiezen tussen werk of school, dan kies ik school.

Als ik moet kiezen tussen werk of vrij, dan kies ik voor vrij.

Je hebt niks aan school.

Wat heb je nou aan wandkleden maken.

Als school verplicht wordt, komen er ook verplichte vakken.

Als het maar niet verplicht wordt, anders is het niks.

Ze houden nooit rekening met ons.

Ze zeggen: naar school!

Maar wij moeten het maar doen.

Wie bepaalt dat eigenlijk?

De regering.

IDENTITEIT-INSTITUUT?

Het blijkt ook voor leiders en directie moeilijk het doel en de identiteit van het instituut vast te stellen. Woorden als bewustmaking, totale ontplooiing etc. kun je vaak horen. Zelden komt men tot een analyse van factoren die bewustmaking en 'ontplooiing' belemmeren.

Onbedoeld fungeert een vormingsinstituut als een soort recreatiecentrum, waar de leerlingen geleerd wordt te consumeren. Als de leiding nauwelijks begeleidt, maar probeert de jongeren aangenaam bezig te houden vanuit de mentaliteit: 'laten we doen wat zij leuk vinden, ze moeten immers de hele week al vervelende karweitjes opknappen', dan leidt dit bij de leerlingen tot een uitspraak als: 'Laten we het vooral gezellig houden. Als je eenmaal weet hoe leuk het kan zijn, heb je geen zin meer om dat te laten schieten om wat te leren.'

Praten over het werk, wat je kunt doen als je met een kluitje in het riet gestuurd wordt, wat leerplichtverlenging inhoudt, wat je verweer is bij ongemotiveerd ontslag, wat het werk van de jeugdraad in de bedrijven zou kunnen inhouden, staat maar heel kort centraal.

Hoe komt dat? Dit praten legt het af in vergelijk met zoveel prettiger zaken als:

uitstapjes maken, koffie drinken en paardrijden. Praten over dergelijke zaken is volgens een groepslid voor de één wel interessant, voor de ander niet. 'Als het mijzelf niet aangaat, vind ik het niet leuk. Dat is misschien egoïstisch, maar dat vind ik nu eenmaal.'

Een ander probleem bij dit 'praten in de groep' is, dat het zo weinig lijkt uit te halen. Want zo zegt iemand: 'Praten is alleen maar goed als je er iets aan kunt doen.'

GEBREK AAN CONTINUÏTEIT

Een volgend probleem is het gebrek aan continuïteit. Tussen de vormingsdagen liggen $4\frac{1}{2}$ werkdag en een week-end. Er is zoveel gebeurd, laten we geen oude koeien uit de sloot halen. De emoties n.a.v. een onderwerp of gebeurtenis zijn verbleekt. Het instituut reikt niet verder dan die ene dag. Het kent geen samenwerking met vakbondsjongeren uit de bedrijven, noch met de ouders, noch met het buurtwerk. Het is de vraag of het instituut vanuit een dergelijke geïsoleerde positie wel met vrucht kan werken. Hoewel wij wensten dat er een samenwerkingsverband zou ontstaan tussen die instanties die met werkende jongeren hun belangen behartigen, hebben we ook geprobeerd nadelige gevolgen van het isolement en gebrek aan continuïteit te verkleinen.

We hebben een soort klasseboek geïntroduceerd, waarin de gebeurtenissen van de dag worden opgeschreven: een ruzie, maar ook opmerkingen n.a.v. een bezoek aan b.v. een tehuis voor ongehuwde moeders. Ook staat erin vermeld wat nog aan de orde moet komen. Wanneer zo'n onderwerp dan op een gegeven moment wordt geïntroduceerd, kunnen we in het boek nakijken in welk verband het ter sprake kwam en waarom we er zo nodig iets over wilden weten. Daarnaast hebben we een poging gedaan, uitspraken van de leerlingen te noteren en daarvan teksten te maken, die tot een voortgezet klasgesprek of spel aanleiding geven. De leerlingen reageren op deze teksten enthousiast. Er staat iets gedrukt, iets wat ze zelf gezegd hebben. Het is waar, het moet belangrijk genoeg zijn, anders was het niet gedrukt.

We hebben er ook aan gewerkt om de activiteiten minder vrijblijvend te maken. Als er dan een activiteit als leren fotograferen gewenst wordt, benut die kans dan. Maak dan foto's van je buurt, je werk, het clubhuis waar je soms je vrije tijd doorbrengt, zodat je met de producten elkaar informeert en stof voor discussie levert.

In hetzelfde perspectief van informatie-uitwisseling kun je leren om te gaan met bandrecorder, schrijf- en stencilmachine.

Je hoort vaak klagen over het ontbreken van leerboeken en methoden voor het vormingsinstituut. Deze klacht zou naar mijn mening niet moeten leiden tot een collage van leerstof, min of meer aangepast aan het veronderstelde I.Q. en de veronderstelde interessesfeer van de leerlingen.

Wel is wenselijk dat L.B.O.-leraren, vormingsleiders en studenten aan soc./ped. academies technieken ontwikkelen waardoor werkende jongeren eigen (wegwerp-) leerstof en informatiemateriaal leren produceren.

Noot

1. Armin Gutt, Ruth Salfner, Sozialisation und Sprache (Didaktische Hinweise zu emanzipatorischer Sprachschulung), E.V.A. Frankfurt. (1971)
Paulo Freire. De pedagogiek van de verdrukten, Baarn. (1972)